

УДК 3.086

Вітковська І. М.

аспірант, викладач кафедри
соціології управління та соціальної роботи
соціологічного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено огляду базових теоретико-методологічних підходів до аналізу сутності соціальної відповідальності як одного з важливих феноменів сучасного суспільства. Поняття «соціальна відповідальність» аналізується з точки зору екзистенціального, марксистського, етичного та дискурсивно-комунікативного підходів. Крім того, автором запропоновано розглянути сутність соціальної відповідальності з точки зору структурно-функціонального та діяльнісного підходів. У зв'язку з цим в статті аналізується феномен соціальної відповідальності у межах теорії соціальної дії та теорії соціальних систем.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, соціальна дія, соціальна система, теоретико-методологічні підходи.

Статья посвящена обзору базовых теоретико-методологических подходов к анализу сущности социальной ответственности как одного из важных феноменов современного общества. Понятие «социальная ответственность» анализируется с точки зрения экзистенциального, марксистского, этического и дискурсивно-коммуникативного подходов. Кроме того, автором предложено рассмотреть сущность социальной ответственности с точки зрения структурно-функционального и деятельностного подходов. В связи с этим в статье анализируется феномен социальной ответственности в рамках теории социального действия и теории социальных систем.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, социальное действие, социальная система, теоретико-методологические подходы.

The article is devoted to the review of basic theoretical and methodological approaches to analysis social responsibility as one of the important phenomena of modern society. The concept «social responsibility» is analyzed from the standpoint of existential, Marxist, ethical and discursive-communicative approaches. In addition, the author proposed to consider the essence of social responsibility in terms of structural-functional and operational approaches. In this connection, the article analyzes the phenomenon of social responsibility within the framework of the theory of social action and the theory of social systems.

Keywords: responsibility, social responsibility, social action, social system, theoretical and methodological approaches.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі актуальним залишається питання про теоретико-методологічні підходи до визначення соціальної відповідальності, адже дослідження окремих аспектів феномену відповідальності здійснюється в рамках різних наукових дисциплін, кожна з яких зосереджує увагу на окремих аспектах її змісту, пропонуючи специфічні підходи та методи дослідження. Однак науковий інтерес до феномену не згасає, оскільки, незважаючи на кількість існуючих праць, цілісної картини, яка б описувала сутність соціальної відповідальності, немає. На наш погляд, соціальну відповідальність як явище соціального життя необхідно проаналізувати з різних сторін, розкриваючи її численні грані. В. Канке розглядає кілька теоретико-методологічних підходів до аналізу феномену відповідальності, серед яких виділяє екзистенціальний, марксистський, етичний, дискурсивно-комунікативний [6, с. 274-282], кожен із яких характеризується своїм специфічним змістом, пропонує свої

способи дослідження. Вважаємо за доцільне проаналізувати існуючі в літературі теоретико-методологічні підходи, але з застосуванням суто соціологічних теорій для більш глибокого відображення всіх якісних характеристик феномена соціальної відповідальності, його змісту. Різноманітність цих підходів дозволить нам дослідити природу соціальної відповідальності не з позиції домінування одного з аспектів його вивчення, а в розвитку кожного з них [4, с. 32].

Ступінь розробленості проблеми. Вагомий внесок у створення основ загальної теорії відповідальності зробили зарубіжні вчені: К.-О. Апель, Дж. Ролз, П. Рікер, Х. Ленк, Х. Йонас та ін., а також вітчизняні: Е. Ануфрієв, Н. Голово, С. Дмитрієва, Р. Косолапов, Є. Левченко, В. Маркова, А. Ореховський, А. Панов, А. Плахотний, П. Симонов, Н. Соколов, М. Табунов, А. Черемніна, Н. Фокіна та ін. Серед учених, які зараз працюють над проблемою соціальної відповідальності, можна назвати А. Андрущенко, В. Бакірова, О. Безрукову, Є. Головаху, І. Євдокимову, О. Куценко, М. Лукашевича, О. Мазурика, І. Михайленко, Б. Нагорного, І. Савченка, О. Радченка, Л. Хижняк, М. Шульгу та інших.

Мета статті – розгляд базових теоретико-методологічних підходів до аналізу сутності феномену соціальної відповідальності.

Тема відповідальності була й залишається однією з найулюбленіших в дискурсі екзистенціалістів. Екзистенціалісти (відомі представники – С. Кьєркегор, Жан Поль Сартр та інші) соціальну відповідальність розглядали не як відповідальність особи перед суспільством або суспільства перед особою, а як загальний рівень розвитку відповідальних відносин у суспільстві в його індивідуалізованому вигляді. С. Кьєркегор пов'язував та співвідносив свободу не з обов'язками, а з відповідальністю. Свобода виражається в відповідальності, при чому мова йде про відповідальність у новому значенні як осмисленому відношенні до власної поведінки незалежно від інститутів чи категоричних настанов. Відповідальність у С. Кьєркегора виступає необхідним фактором етичного, морального удосконалення особистості, та розглядається як умова одного із можливих станів особистості [9].

Жан Поль Сартр вважає, що відповідальність повністю суб'єктивна. Усі вчинки людини визначаються самою людиною, а не обумовлені середовищем, спадковістю або вихованням. Людина відповідальна за свій вибір й за те, що вона вибирає: існування у світі речей, комфорту і несвободі або житті як прояві свого ества, незалежно від розвитку суспільства й культури, тому відповідальність лягає саме на саму людину. Таку відповідальність французький екзистенціаліст називає «абсолютною». На думку Ж. П. Сартра, «відповідальність одного індивіда набагато більша, ніж ми могли б уявити, оскільки поширюється на все людство ...» [14, с. 557]. Також філософ стверджував, що ніхто окрім людей не створює соціальний світ, що немає жодної таємничої сили, що стоїть за діями людей, відтак все залежить тільки від людини: «...якщо існування дійсно передує суті, то людина відповідальна за те, що вона є» [15, с. 96]. Таким чином, екзистенціалісти являються прихильниками особисто-орієнтованої концепції відповідальності, і з точки зору цього підходу суб'єктом відповідальності виступає конкретна особистість, адже повна відповідальність за своє існування покладається на людину.

Іншої точки зору при аналізі сутності соціальної відповідальності дотримувалися вчені-марксистки (основні представники – К. Маркс, Ф. Енгельс). Марксистська концепція відповідальності ґрунтується на основі єдності двох проблем – теорії свободи та проблемі взаємовідносин між особистістю та суспільством. Представники цього підходу визначають соціальну відповідальність як «універсальну форму зв'язку та взаємозалежності особистості та суспільства» [12]. Заслуга марксизму – це, в першу чергу, розуміння індивіда як істоти суспільної, яка не може жити ізольовано від інших, поза соціально-економічними відносинами. Описуючи класово антагоністичне суспільство, К. Маркс наділяв усі відносини в суспільстві класовими характеристиками. Вважаємо, що соціальну відповідальність також можна описати як явище, що носить класовий характер. Згідно з вченням К. Маркса, клас буржуазії прагнув укріпити капіталістичні відносини, а звідси – відповідав за благополуччя свого класу, але ніяким чином не відповідав перед робітничим класом (пролетаріатом). Таким чином, крізь призму політико-економічних ідей, викладених у праці К. Маркса «Капітал» [10], в завуальованому вигляді ми знаходимо ідею відповідальності пролетаріату за побудову комуністичного суспільства: «як клас, який повинен здійснити всесвітньо-історичну місію знищення капіталізму та побудови нового, комуністичного суспільства, пролетаріат і сприймає свою соціальну відповідальність, насамперед, як відповідальність за досягнення цієї мети» [навод за: 17, с. 80].

Зазначимо, що марксистська концепція відповідальності розроблялася Харківською школою під керівництвом О. Плахотного в 70-80-ті роки ХХ століття. У працях О. Плахотного, і, насамперед, у

монографії «Проблеми соціальної відповідальності» [12] зазначається, що одним із основних принципів, які характеризують марксистський підхід до проблеми відповідальності, є єдність гносеологічного та соціологічного аспектів у її дослідженні. Дослідження відповідальності у гносеологічному плані пояснює її як специфічне відображення матеріальних відносин, соціального буття. Люди живуть у світі закономірних причинно-наслідкових зв'язків та стосунків, тому знаходяться в залежності від них. Відносини відповідальної залежності породжуються закономірностями матеріального виробництва. У гносеологічному плані соціальна відповідальність проявляє себе в межах необхідності, тобто якщо свобода означає можливість ухвалювати визначені рішення зі знаннями справи, то відповідальність обумовлює характер вибору та спрямованість діяльності. Відповідальною діяльністю є настільки, наскільки в ній проявляється опанування необхідності, знання об'єктивних потреб розвитку суспільства. Соціологічний підхід потребує, насамперед, виявлення місця та ролі соціальної відповідальності в системі суспільних явищ, суспільної регуляції й соціального призначення в якості синтетичного феномену [12]. Таким чином, марксистська концепція відповідальності – це відповідальність буржуазії перед пролетаріатом (робочим класом). Погодимось з думкою В. Канке, який зауважує, що марксистки ставлять колективізм вище індивідуалізму. Обґрунтування своєї позиції вони бачать у тому, що люди протягом свого життя мають працювати спільно, адже в суспільному виробництві вони реалізують одні й ті ж відносини [6, с. 102]. Отже, марксистки є прихильниками колективної концепції відповідальності, де суб'єктом виступає суспільство, тобто суспільство важливіше індивіда.

Представники етичного підходу (даний напрям розвивали Ф. Достоевський, М. Бахтін та інші) у роздумах про соціальну відповідальність акцентують увагу не на прагматичних, а на ціннісних, духовних й орієнтованих на людину проблемах. Ф. Достоевський розкриває діалектику свободи та відповідальності особистості. «Істинна свобода – це найбільш висока відповідальність людина за свої вчинки, це важка ноша і навіть страждання» [16]. Таким чином, Ф. Достоевський розглядав відповідальність як сутнісну людську рису, але відповідальність при цьому уявляється такою, що не робить людину щасливою, а потребує постійних зусиль поводитися відповідально.

Під час дослідження проблеми відповідальності доцільно звернутися до ідей М. Бахтіна. Філософ зосереджує увагу на індивідуальній відповідальності, яка проявляється у вчинках особистості. М. Бахтін стверджував, що вчинки є формою відповідального існування особистості в світі, і тільки вона несе за них повну відповідальність. При цьому компетенцією моральної відповідальності є факт здійснення вчинку, а зміст вчинку – компетенція спеціальної відповідальності, яка заснована на знанні та вмінні [2, с. 82]. Таким чином, представники етичного підходу наголошують на особистісній відповідальності суб'єкта за свої дії та вчинки.

Представники дискурсивно-комунікативного підходу (К.-О. Апель, М. Рідель, Ю. Габермас) вважають, що особливо важливим є те, що категорія відповідальності поряд з таким поняттями як «справедливість», «суверенність особистості», «обов'язок» та «сумління» отримує нове інтерсуб'єктивне забарвлення. І це стосується не тільки дослідження комунікативного підґрунтя цих категорій, а й виявлення тих соціально-інституціональних детермінант, які вможливають формування якостей соціальної відповідальності особистості. К.-О. Апель, М. Рідель, Ю. Габермас підтримують ідеї етики відповідальності й доводять необхідність дискурсивного обґрунтування норм відповідальної поведінки. Науковці зазначають, що соціальна відповідальність – це відповідальність суб'єктів у розв'язанні проблем усіх членів реальної комунікативної спільноти, а саме нині існуючих людей. Суб'єктами відповідальності стають потенційні учасники дискурсу. Манфред Рідель у статті «Свобода і відповідальність» дає таке визначення: «Відповідальність – це комунікативне поняття, в якому перехресшуються мовні та реальні стосунки особи. Відповідальним є кожен, хто вступає у ситуацію промови та відповіді». На думку М. Ріделя відповідальність «є справжньою» лише тоді, коли йдеться про «внутрішню потребу» [13, с. 68-83].

Важливим моментом у дискурсивному підході, як вважає К.- О. Апель, є оцінка наслідків дій та побічних впливів, а також обґрунтування норм на основі досягнення взаєморозуміння між усіма можливими учасниками дискусії. «У площині серйозного аргументованого дискурсу, який у науці постає як остання, достеменна інстанція раціональності, неминуче вже визнається нормативний принцип рівної співвідповідальності усіх членів спільноти для розв'язання будь-якої проблеми» [1, с. 413-449]. У такому разі відповідальність тут отримує нову форму – співвідповідальності.

Проаналізувавши існуючі теоретико-методологічних підходи (екзистенціальний, марксистський, етичний, дискурсивно-комунікативний) до аналізу сутності соціальної відповідальності, ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку соціологічного знання сутність соціальної відповідальності варто розглянути з точки зору структурно-функціонального та діяльнісного підходів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне дослідити феномен соціальної відповідальності у межах теорії соціальної дії та теорії соціальних систем.

Досить плідний аналіз сутності соціальної відповідальності, на наш погляд, можна здійснити у межах теорії соціальної дії М. Вебера. Однією з центральних методологічних категорій соціологічної теорії М. Вебера є категорія «соціальна дія», яку він аналізує в таких працях як «Протестантська етика і дух капіталізму», «Господарство і суспільство: нариси розуміючої соціології», «Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика» та ін. Соціолог визначає соціальну дію як «найпростішу одиницю соціальної діяльності, що позначає дії індивіда, які орієнтовані на минулу, теперішню чи майбутню поведінку «інших» людей, при цьому під «іншими» розуміються як окремі особи – знайомі чи незнайомі, так і невизначена кількість незнайомих людей» [3, с. 164].

Невід'ємним моментом соціальної дії М. Вебера є «орієнтація діючої особи на іншого індивіда чи оточуючих його других індивідів» [3]. «Орієнтація на іншого» – стає одним з центральних методологічних принципів соціології М. Вебера. Таким чином, структура соціальної дії, за Вебером, містить два компоненти: суб'єктивну мотивацію індивіда або групи, без якої, взагалі, не можна говорити про дію; і нормативно-ціннісну орієнтацію на поведінку іншого (інших), без якої дія не може розглядатися як соціальна [7, с. 264]. На думку М. Вебера, особливість соціальної дії полягає у можливості вибору способу досягнення мети та певних альтернативних засобів за умови взаємовигідного співробітництва та отримання взаємної користі. Дія, що не має очікування (навіть мінімального) та не передбачає усвідомлення певною мірою цього очікування, не є соціальною [3, с. 164]. Зауважимо, що соціальна відповідальність як дія завжди орієнтована на іншого та має певні очікування, значить, її можна визнати соціальною.

М. Вебер виділяє чотири «ідеальних типи» соціальної дії, які ми можемо використовувати під час аналізу соціальної відповідальності як соціальної дії. По-перше, це традиційна соціальна дія, заснована на звичаях, тривалій звичці, ритуалах і різних стереотипах. Мова йде про автоматичну дію, до якої відноситься переважна більшість звичайних дій людини. По-друге, афективна соціальна дія, яка емоційна, обумовлена афектами або емоційним станом індивіда. Тут важливо зазначити, що афективну та традиційну соціальні дії М. Вебер відносить до неусвідомленої, неосмисленої орієнтованої поведінки, а, отже, вони не є соціальними в повному розумінні слова [7, с. 277]. У контексті нашого дослідження аналіз соціальної відповідальності як традиційної та афективної соціальної дії не є доцільним, оскільки вони не осмислюються суб'єктом, а саме осмисленість є невід'ємною ознакою соціальної дії разом із ознакою «орієнтація на іншого». По-третє, це цілераціональна соціальна дія, яка має чітко усвідомлені діячем цілі та засоби для досягнення своєї раціонально поставленої й регульованої мети. Цілераціональна дія має високу міру відповідності між усіма її елементами, яка свідомо досягається. Мотивація індивіда набуває змістовний, більш конкретний і системний характер, що позитивно відображається на співвідношенні цілей і результатів діяльності. М. Вебер відзначає, що «безпосередньо найбільш зрозумілою за своєю змістовною структурою є дія осмислена, орієнтовна суб'єктивно, відповідно до засобів, які вважаються однозначно адекватними для досягнення однозначних і якісно усвідомлених цілей» [7, с. 266]. Орієнтуючись на мету, засоби й результати, індивід не абстрагується від своїх потреб, інтересів, а навпаки погоджує відповідно до них свої дії. Змінюється співвідношення між зовнішнім стимулюванням і внутрішньою мотивацією на користь останньої. У особистості з'являється можливість вибору засобів та способів досягнення сполучених зі своїми потребами цілей, реалізація не тільки прямих, але й зворотних зв'язків. Механізм реалізації цілераціональної дії передбачає реляційний його аспект, тобто очікування відповідних дій від інших суб'єктів. Іншими словами, в своїй діяльності індивід завжди здійснює соціальне відношення одного суб'єкта до іншого (інших). Зазначимо, що М. Вебер вважав найбільш чистим емпіричним прикладом цілераціональної дії – дію індивіда в економічній сфері. Наприклад, обмін товарами, конкурентна боротьба на ринку тощо. Сьогодні до цього переліку ми можемо додати соціальну відповідальність бізнесу, адже соціальна відповідальність, яка реалізується сучасними українськими компаніями, у більшості випадків переслідує чітко усвідомлені цілі, а також раціонально прораховує засоби, які необхідні для досягнення цих цілей (наприклад, бізнес-компанії мають чітко усвідомлені цілі й усі видатки корелюють із соціальною винагородою, що отримується під час їхньої реалізації). Також

прикладом соціальної відповідальності як цілераціональної дії в сучасному суспільстві може бути бажання різноманітних суб'єктів (бізнес-структур, соціальних організацій та установ, соціальних груп тощо) приховати справжній прибуток або ж прорекламувати власне підприємство. По-четверте, це ціннісно-раціональна соціальна дія, яка детермінується «вірою в моральну, релігійну або іншу самодовліючу цінність певної поведінки..., незалежно від її результату» [3, с. 376]. На нашу думку, соціальна відповідальність соціальних суб'єктів може розглядатися як самоцінність, але повинна враховувати результати їх діяльності з метою їх коригування.

Таким чином, можемо зробити висновок, що цілераціональна і ціннісно-раціональна типи дій мають усвідомлений зміст, визначаються свідомими мотивами – цілями або цінностями, і належать до соціальних. На нашу думку, соціальна відповідальність є характеристикою соціальної дії в її веберівському розумінні, тобто дії, яка орієнтована на інших (іншого). Щодо типології соціальних дій М. Вебера, то соціальну відповідальність логічно буде віднести до цілераціонального типу дії, яка припускає осмислення поведінки різноманітних суб'єктів (бізнес-структур, соціальних організацій та установ, керівників, тощо), перетворенням цієї поведінки в передбачувану з наступним раціональним використанням цієї передбачуваності як засобу для досягнення продуманих цілей.

Феномен соціальної відповідальності можна розглядати і в межах структурного функціоналізму, зокрема в контексті теоретичного доробку таких його представників як Т. Парсонс, Р. Мертон, А. Р. Редкліф-Браун, Б. Малиновський та ін.

Американський соціолог Т. Парсонс розглядав соціальні проблеми в контексті розробленої ним теорії соціальної дії та соціальних систем. У праці «Про структуру соціальної дії», «Про соціальні системи» автор зазначає, що дію можна вважати соціальною, якщо в ній присутнє очікування дій інших індивідів, орієнтація на їх діяльність. Т. Парсонс зазначав, що будь-яке соціальне, політичне, економічне або культурне явище може бути описане як певна система соціальної дії. У цьому змісті соціальна дія – це «те, що знаходиться у межах впливу норм і цінностей, соціальних інститутів й зразків культури» [11, с. 158].

Аналізуючи поняття «соціальна дія», Т. Парсонс виділяє такі її структурні компоненти як дійова особа (актор), ціль, ситуація і нормативна орієнтація дії, що задається через нормативно обумовлене співвідношення «ціль – засоби» [11, с. 158]. Дійова особа (актор), яка є частиною системи, прагне до досягнення певних цілей, а, отже, бере участь у процесах соціальної взаємодії через персональні цілі, виконуючи при цьому певні соціальні ролі [8, с. 159]. Поняття «ціль» у теорії соціальної дії Т. Парсонса розглядається на двох рівнях, виділяючи конкретну і абстрактну ціль. Конкретна ціль – це передбачуваний майбутній стан речей, при цьому ціллю є не тільки реальний продукт або вчинок, але й зобов'язання щонебудь зробити. Однак конкретна ціль не дозволяє пояснити вплив одного елемента системи на інший. Для цього необхідна абстрагуватися і вийти на аналітичний рівень. Абстрактна ціль – це не будь-яка позиція в майбутньому стані речей, а лише та, що обумовлюється «суб'єктивним аспектом» дії, а не ситуацією. Отже, в аналітичному змісті ціль – «це майбутній стан речей, на який дія орієнтована завдяки тому факту, що такий стан речей вважається бажаним для дійової особи (осіб) і значною мірою відрізняється від того, що можна було й очікувати, якби ситуація виявилась наданою проривному ходу події і стосовно неї не здійснювалося б ніякого активного втручання» [7, с. 164]. Цілі, згідно з Т. Парсоном, можуть бути довільними, випадковими або обраними на основі якогось знання [11, с. 96]. Нормативно-ціннісна система і ціль дії утворюють мотивацію соціальної діяльності, яка відображається в зусиллях у виборі певного варіанта поведінки. Це здійснюється через орієнтацію індивідуальної цілі на колективні цінності; персональних потреб на перспективні організаційні цільові настанови; підпорядкування індивідуальної поведінки загальним правилам [8, с. 160].

На нашу думку, соціальна відповідальність може бути проаналізована з точки зору теорії соціальної дії Т. Парсонс, адже соціальна відповідальність – це така характеристика дій соціальних акторів (держави, бізнес-структур, соціальних організацій та установ, соціальних груп, особистості), яка відображає виконання ними соціальних вимог та є інструментом для виконання ідеальних цілей, а також відповідність поведінки цих акторів суспільним нормам та інтересам, усвідомлення наслідків своїх дій для найближчого оточення та суспільства в цілому.

Важливо зазначити, що створивши «систему соціальної дії», Т. Парсонс вважав базовою одиницею цієї системи статусно-рольовий комплекс. «Статус відноситься до структурної позиції у межах соціальної системи, а роль є те, що людина робить, займаючи дану позицію, яка розглядається у контексті її

функціональної значущості для системи загалом» [11, с. 264]. За таких умов тільки відповідальна поведінка соціальних суб'єктів сприятиме згладжуванню проявів соціальних нерівностей, сприятиме взаємодії різностатусних соціальних суб'єктів, які мають різний доступ до матеріальних та соціальних ресурсів, беруть різну участь в управлінні, внаслідок чого розрізняються за джерелами й розміром доходів, за структурою особистого споживання, за рівнем і якістю життя [5, с. 23].

Отже, мета функціоналістського підходу розглянути соціальну відповідальність як соціальну систему, що поєднує частини, які складають єдине ціле, та виявити зв'язки між елементами шляхом співвіднесення визначених структурних одиниць із способами їхнього функціонування. У межах цього підходу соціальну відповідальність можна розглядати як складову частину суспільства, оскільки вона виконує функції (компенсаторна, регулятивна, кумулятивна, прогностична та ін.), що необхідні для збереження структурної цілісності соціуму.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретико-методологічних підходів до сутності соціальної відповідальності свідчить, що представники екзистенціального, етичного та дискурсивно-комунікативного підходів є прихильниками особисто-орієнтованої концепції відповідальності, в якій головним суб'єктом є людина. Іншої точки зору дотримуються марксистки, вважаючи, що головний суб'єкт соціальної відповідальності – це суспільство, адже колективну відповідальність вони підносять вище індивідуальної.

З точки зору соціології, соціальна відповідальність може розглядатися як соціальна дія, що орієнтована на інших (іншого), а також як соціальна система, яка містить особистісну систему діючих суб'єктів (акторів), які орієнтовані на цінності та цілі, а також враховує їх статус. Соціальна відповідальність як соціальна діяльність – це дія або діяльність соціальних суб'єктів (держави, бізнес-структур, громадських організацій, соціальних груп, особистості тощо), які відображають виконання ними соціальних вимог, відповідність їх поведінки суспільним потребам та інтересам, усвідомлення наслідків своїх дій для найближчого оточення та суспільства в цілому. Проведений нами аналіз свідчить, що зазначені теоретико-методологічні підходи до аналізу сутності соціальної відповідальності підтверджують значимість соціальної відповідальності як важливого об'єкта соціологічного аналізу.

Література:

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до пост конвенціональної моралі / Пер. з нім. В. Купліна. Київ : Дух і літера, 2009. 430 с.
2. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. М. : Наука, 1986. С. 82-157.
3. Вебер М. Избранные произведения: перевод с нем. М. Вебер, Ю. Давыдов, П. Гайденко, А. Филиппов. М. : Прогресс, 1990. 808 с.
4. Вітківська І. М. Концептуалізація феномена соціальної відповідальності: основні підходи // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2012. Вип. 165. Т. 177. С. 32-35.
5. Вітківська І. М. Соціальна відповідальність: теоретичні основи визначення та класифікації // Габітус. 2017. Вип. 4. С. 22-25.
6. Канке В. А. Этика ответственности. Теория морали будущего. СПб.: Логос, 2003. 352 с.
7. Кон И. С., Осипова Е. В., Гофман А. Б. История буржуазной социологии XIX – нач. XX века. М. : Издательство «Наука», 1979. 344 с.
8. Курбатов В. И. Современная западная социология: Аналитический обзор концепций: учебное пособие. Ростов-на-Дону : «Феникс», 2001. 416 с.
9. Кьеркегор С. Наслаждение и долг. Ростов-н / Д : Феникс, 1998. 415 с.
10. Маркс К. Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»). Ч.1. Москва : Политиздат, 1978. 476 с.
11. Парсонс Т. О структуре социального действия / Под общей ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского. М. : Академический Проект, 2000. 880 с.
12. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности (Социологический аспект проблемы). Х. : Изд-во при Харк. университете ИО «Высшая школа» 1981. 256 с.
13. Рідель М. Свобода і відповідальність // Першоджерела комунікативної філософії. К. : Либідь, 1996. С. 68-83.

«SOCIOПРОСТІР: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work», № 7 (2018)

«SOCIOПРОСТІР: междисциплинарный электронный сборник научных работ по социологии и социальной работе», № 7 (2018)

«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи», № 7 (2018)

14. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии. М. : Республика, 2000. 639 с.
15. Сартр Ж. П. Экзистенциализм – это гуманизм. // Сб. Сумерки богов. М.: Политиздат, 1990. 323 с.
16. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. 744 с.
17. Цветаева М. Ф. Социальная ответственность личности // Научный коммунизм. М. : Высшая школа, 1979. № 1. С. 79-87.